

Dina pengar och din ekonomi



PRIVATEKONOMI PÅ ENKEL SVENSKA

Det här är en broschyr om pengar. Språket i texterna är på enkel svenska.

Broschyren har tio kapitel med information om bland annat att spara pengar, att betala räkningar och vilka skydd som finns i samhället. Skydd som till exempel föräldrapenning, sjukpenning och pension.

Till varje kapitel finns fem faktafrågor med facit. Det finns också frågor att diskutera.

Till de frågorna finns inget rätt eller fel. Det är vad du tycker och tänker, om försäkringar, snabblån och annat, som är intressant.

För dig som har erfarenhet från andra kulturer finns frågor för att jämföra och diskutera pengar och ekonomi, till exempel avtal och köp, i olika länder.

Sist i varje kapitel finns en ordlista med förklaringar till svårare ord och uttryck. Många av orden är bra att kunna för att bättre förstå fakta och information om dina pengar.

I slutet av broschyren finns alla ord från de tio kapitlens ordlistor samlade. Där finns också länkar till webbplatser och telefonnummer som är bra att ha.

Lycka till med att läsa och diskutera pengar och ekonomi!

/Finansinspektionen

INNEHÅLL

1	Budget och skatt	5
2	Söka arbete	13
3	Trygghet för alla	21
4	Pensioner	29
5	Boende	37
6	Betala räkningar	45
7	Betala i tid	55
8	Avtal och köp	63
9	Spara och låna	71
10	Försäkringar	81
	Ordlista	89
	Länkar och telefonnummer ...	96

1

Budget och skatt

Dina pengar

Dina pengar är mer än mynt och sedlar som du har i plånboken. Dina pengar är också alla dina inkomster och utgifter. Inkomster är pengar du får och utgifter är pengar du betalar.

Några inkomster och utgifter är samma varje månad. De kallas fasta inkomster och utgifter.

Inkomster och utgifter som inte återkommer varje månad eller som ändras kallas rörliga. Rörliga kostnader är till exempel avgiften för el som ofta är dyrare på vintern än på sommaren.

Inkomster

Inkomster är pengar du får. Det är till exempel lön från arbete, barnbidrag, studiebidrag, bostadsbidrag, försörjningsstöd, sjukpenning, a-kassa och pension.

För de flesta inkomster behöver du betala skatt, men inte för de inkomster som är bidrag. Barnbidrag, studiebidrag och bostadsbidrag behöver du till exempel inte skatta för.



Utgifter

Utgifter är kostnader du har för att leva. Det är till exempel kostnad för hyra, mat, kläder, hygien, el,



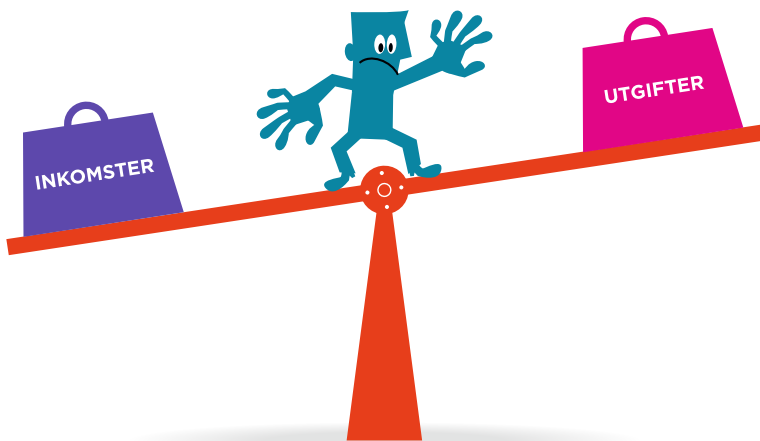
telefon, internet och tv. Utgifter är också vad det kostar att åka tåg, bil, buss, tunnelbana och andra resor. För de flesta är bostaden den största kostnaden. Även maten är en stor kostnad för många.

Skatt

Pengarna du betalar i skatt går till staten så att de kan betala ut bland annat barnbidrag, bostadsbidrag och sjukpenning. Skattepengarna betalar också för skolor, sjukvård, polis och bibliotek.

Man kan betala skatt på olika sätt, till exempel skatt på lön. Du betalar även skatt när du köper en vara i en affär. Den skatten kallas moms.

På några varor finns en speciell skatt, till exempel på alkohol, bensin och tobak.



Budget

För att förstå vad det kostar att leva kan du göra en budget. I en budget skriver du alla dina inkomster under en månad och vad det blir totalt. Skriv också alla utgifter under samma period. Utgifterna är allt som du betalar.

Lägg ihop inkomsterna och lägg ihop utgifterna. Då ser du hur mycket pengar du har kvar eller om det saknas pengar.

En budget hjälper dig att ha koll på dina utgifter så att de inte är större än inkomsterna. Budgeten kan också hjälpa dig att minska på utgifter som inte är nödvändiga. Då kanske du kan spara en del pengar eller köpa något du vill ha.

Vad kostar det att leva?

Här kan du läsa vad det kan kosta att leva i Sverige. Exemplet visar kostnaderna varje månad för en ung kvinna eller man som bor i en egen bostad.

Belopp i kronor

Utgifter, per månad	Kvinna	Man
Mat hemma, 5 dagar/vecka	1 370	1 800
<i>Lunch måndag-fredag ingår inte</i>		
Förbrukningsvaror	100	100
Saker till hemmet	390	390
Fast telefon, internet, dagstidning	940	940
Hyra, el	4 900	4 900
Hemförsäkring	90	90
Totalt: utgifter för hushållet	7 790	8 220
Övriga utgifter		
Personlig hygien, tandvård	510	380
Kläder/skor	600	580
Fritid, inklusive mobiltelefon	800	800
Lunch ute (20 gånger/månad)	1 600	1 600
Kollektiva resor	500	500
Fack och a-kassa	450	450
Totalt: övriga utgifter	4 460	4 310
Totalt vad det kostar att leva	12 250	12 530

Källa: Konsumentverket, 2013

Bra att veta

Kommunerna har budget- och skuldrådgivare. De kan svara på frågor om budget och ekonomi och informera om vad du ska göra om du har svårt att betala dina skulder. Det är gratis att besöka budget- och skuldrådgivare.

Prata budget

- Vilken är din största utgift? Vilka är dina andra stora utgifter?
- Tror du att någon utgift kan bli lägre? Vad kan du göra för att minska utgiften?
- Vilka av dina nöjen kostar pengar? Har kostnaden ökat eller minskat senaste året?
- Ska skatten vara olika för personer med höga och låga inkomster? Varför? Varför inte?
- Vad skulle du göra om du hade 100 miljoner kronor? Vad skulle du köpa?



Jämför kulturer

Vilken var din största utgift i landet där du bodde förut? Vad var dyrare än i Sverige? Vad var billigare?

Vilka sedlar och mynt finns där? Jämför värdet med svenska kronor.

Fem faktafrågor

1. Vad är inkomster?

- A Pengar jag får
 - B Pengar jag betalar
 - C Pengar jag är skyldig någon
-

2. Vad är utgifter?

- A Pengar jag får
 - B Pengar jag betalar
 - C Pengar jag sparar
-

3. Vad är en budget?

- A Lista över alla inkomster
 - B Lista över alla utgifter
 - C Lista över både inkomster och utgifter
-

4. Vad är el-avgiften exempel på?

- A Fast kostnad
 - B Rörlig kostnad
 - C Skatt
-

5. Vad är barnbidrag exempel på?

- A Inkomst man inte behöver skatta för
 - B Inkomst man måste söka för att få
 - C Inkomst som skattas som arbete
-

Svaren finns på nästa sida.

Ordlista till kapitel 1

Avgift	Pengar du betalar, till exempel medlemsavgift.
Bidrag	Pengar som till exempel staten betalar till någon.
Budget	Lista över alla inkomster och utgifter.
Fasta kostnader	Kostnader som är samma varje månad.
Inkomst	Pengar du får för till exempel arbete.
Mynt	Pengar av metall.
Plånbok	Fodral att ha pengar i.
Rörliga kostnader	Kostnader som ändras varje månad.
Saknar	Något som inte finns.
Sedlar	Pengar av papper.
Skatt	Pengar du betalar av din inkomst till stat och kommun.
Totalt	Summan av allt det du räknar ihop.
Utgift	Allt du betalar för.

Rätt svar på frågorna: 1A 2B 3C 4B 5A

2

Söka arbete



Söka arbete

Om du vill, kan du skriva in dig hos Arbetsförmedlingen för att anmäla att du söker jobb.

När du kommer till Arbetsförmedlingen ska du ha med dig legitimation. Du ska också gärna ha med betyg som visar vad du har studerat och intyg som visar vad du har arbetat med.

Du måste själv besöka Arbetsförmedlingen för att bli inskriven.

Datasystem

När du är inskriven blir dina personuppgifter registrerade i Arbetsförmedlingens datasystem. Det är för att lättare hitta ett jobb som passar.

Du bestämmer själv vilka uppgifter om dig som får lämnas till de arbetsgivare som har lediga jobb.

Handlingsplan

Arbetsförmedlingen och personen som söker arbete skriver en handlingsplan tillsammans. I planen står vad du som arbetssökande ska göra för att hitta ett jobb och vilken hjälp Arbetsförmedlingen ska ge dig.

www.arbetsformedlingen.se

På www.arbetsformedlingen.se finns information om olika arbeten. Webbplatsen heter Platsbanken och visar flera tusen lediga jobb. Där finns även information om olika utbildningar.



Du kan också läsa om vad som är viktigt att tänka på när du söker jobb och vilka arbeten som kommer att finnas i framtiden.

På Arbetsförmedlingens webbplats finns även länkar till andra sajter som har information om arbete och studier.

CV

Ett CV är en lista där det står vilken utbildning du har och vilka arbeten du har haft.

Arbetsförmedlingen har kurser där du kan lära dig att skriva cv. En del kurser är på bara en timme och andra är flera dagar.

Du kan också få lära dig att skriva personligt brev. I ett personligt brev berättar du om dig själv, varför du vill ha arbetet du söker och varför du passar för det lediga jobbet.



Flera sätt

Det är större chans att hitta ett jobb om du söker arbete på flera sätt.

Många söker arbete genom vänner och bekanta och annonser i tidningar.

Andra går direkt till arbetsplatser och frågar arbetsgivare om det finns något ledigt jobb.

Extra hjälp

Du kan få extra hjälp av en arbetsförmedlare om du har en sjukdom eller en skada som gör att inte alla arbeten passar dig. Du kanske behöver tekniska hjälpmedel på den arbetsplats du kommer till.

Fack och a-kassa

Du som arbetar i Sverige kan vara med i ett fackförbund.

Du kan också vara medlem i en arbetslöshetskassa. Det kallas kort för a-kassa. Om du är medlem betalar du en avgift varje månad.

Du kan söka pengar från a-kassan om du blir arbetslös. För att få söka a-kassa måste du vara inskriven på Arbetsförmedlingen. Du måste också följa a-kassans regler. En regel är att du måste söka jobb.

Arbetsförmedlingen talar om för dig när det finns jobb du kan söka, men du ansvarar själv för att söka arbete.

Bra att veta

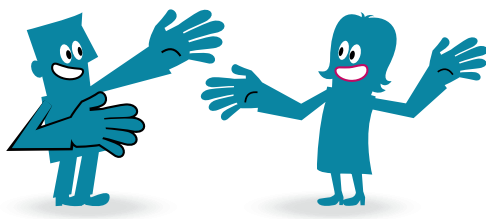
Du som behöver tolk får gratis tolkhjälp på Arbetsförmedlingen.

Du kan också få papper översatta till svenska, som du behöver för att söka jobb.

Universitets- och högskolerådet kan ge dig information om vad utbildning från en högskola i ett annat land betyder i Sverige. Det är också gratis.

Prata arbete

- Inom vilka yrken tror du att det behövs mer arbetskraft i framtiden?
- Inom vilka yrken tror du att det behövs mindre arbetskraft?
- Vad vill du arbeta med? Berätta varför.
- Vad är viktigt att tänka på vid en jobbintervju?
- Vilka egenskaper är viktiga på en arbetsplats? Vilka egenskaper har du?



Fem faktafrågor

1. Vad måste du ha med vid inskrivning hos Arbetsförmedlingen?

- A CV
 - B Intyg
 - C Legitimation
-

2. Vad står i Arbetsförmedlingens handlingsplan?

- A Vad personen har arbetat med förut
 - B Vad personen ska göra för att hitta ett arbete
 - C Vad personen vill arbeta med
-

3. Vad är ett cv?

- A En kurs i att söka arbete
 - B En lista på en persons utbildningar och arbeten
 - C Ett intyg från facket
-

4. Vad är a-kassa?

- A Arbetslöshetskassa
 - B Arbetsförmedlingens pengar
 - C Ett fackförbund
-

5. Vad är en arbetsgivare?

- A En person som söker arbete
 - B En person som arbetar på Arbetsförmedlingen
 - C En person eller ett företag som anställer människor
-

Svaren finns på nästa sida.

Jämför kulturer

Finns något yrke i ditt födelseland som inte finns i Sverige? Finns något yrke i Sverige som inte finns i ditt födelseland?

Är samma egenskaper viktiga på arbetsplatser i hela världen? Om inte, vad är skillnaden?

Ordlista till kapitel 2

Arbetsgivare	Person eller företag som anställer människor.
Arbetssökande	Person som söker arbete.
CV	Lista över utbildning och tidigare arbeten.
Personligt brev	Presentation av dig och varför du vill ha arbetet du söker.
Personuppgifter	Personnummer, adress och annan information.
Platsbanken	Webbplats på internet med platsannonser.
Skriva in dig	Anmäla dig till exempel hos Arbetsförmedlingen.

Rätt svar på frågorna: 1C 2B 3B 4A 5C

3

Trygghet för alla



Trygghet för alla

I Sverige finns ett system med försäkringar, så att alla ska känna sig trygga.

Socialförsäkringen är en del av det systemet. Den ska hjälpa och skydda människor hela livet, från födseln till pensionen. Skyddet är pengar som Försäkringskassan betalar ut. Det kan vara barnbidrag, bostadsbidrag eller sjukpenning.

Centrala studiestödsnämnden (CSN) ansvarar för studiemedel till dem som studerar.

Pensionsmyndigheten ansvarar för att alla får rätt pension.

Föräldrapenning

Försäkringskassan betalar ut föräldrapenning till den som har fått barn och är föräldraledig. Det är pengar som föräldrar får för att kunna vara hemma med sina barn istället för att arbeta.

Föräldrapenningen är olika för olika personer. Den beror på hur mycket du tjänade innan du blev förälder.

Föräldrapenningen betalas ut i totalt 480 dagar per barn. Du kan ta ut föräldrapenning till och med att ditt barn slutat första året i grundskolan. (Siffran är från år 2013.)



Barnbidrag

Alla som bor i Sverige och har barn får barnbidrag. Du behöver inte ansöka om att få det. Försäkringskassan ansvarar för att du får rätt summa pengar.

Barnbidraget är 1 050 kronor per barn. Föräldrar som har flera barn får ett tillägg. Det beror på hur många barn du har. Du som har två barn får två barnbidrag och 150 kronor extra i månaden.

Barnbidraget betalas ut senast den 20:e dagen i månaden.

Sjukpenning

Arbetsgivaren betalar dig sjuklön de två första veckorna du är sjuk, utom för den första sjukdagen. Den kallas karensdag och då får du ingen lön. Efter två veckor betalar Försäkringskassan sjukpenning till dig i stället.

Om du inte har arbete, så betalar Försäkringskassan sjukpenning hela tiden du är sjuk. Sjukpenningen är olika för olika personer. Den beror på hur mycket du tjänade innan du blev sjuk.

Du som har eget företag, är arbetslös eller föräldraledig kan få sjukpenning även första dagen.



Bostadsbidrag

Barnfamiljer med låga inkomster kan få bostadsbidrag. Ungdomar som är över 18 år, men under 29 år kan också få bostadsbidrag. Gifta eller sambor ska båda vara under 29 år för att få bostadsbidrag.

Bidragets storlek beror på inkomst, vad bostaden kostar, hur stor bostaden är och hur många barn som bor där. Personen som söker bostadsbidrag måste bo i den bostad som han eller hon söker bidrag för.

Du måste själv ansöka om du vill ha bostadsbidrag. Bidraget är för högst 12 månader. Efter 12 månader måste du lämna in en ny ansökan. Du kan få bostadsbidrag från den månad Försäkringskassan får din ansökan.

Studiebidrag

Du som studerar på universitet, högskola och en del andra utbildningar efter gymnasiet, kan ansöka om studiemedel. Du som studerar på folkhögskola, komvux eller annan utbildning på grundskola och gymnasium kan söka studiemedel från hösten det år du fyller 20.

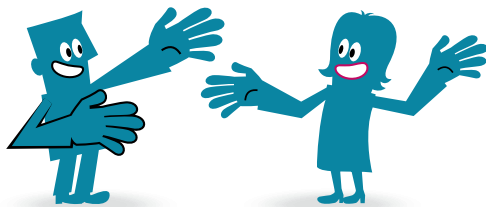
Studiemedel är bidrag och lån. Centrala studiemedelsnämnden (CSN) beslutar om du har rätt till studiemedel. Studiebidraget betalas ut tio månader om året.

Bra att veta

- Studiebidraget är pengar som du inte behöver betala tillbaka.
- Studielånet är pengar som du måste betala tillbaka. Du kan söka bara bidraget, om du vill.

Prata trygghet

- Vilken ekonomisk hjälp tycker du ska finnas för människor?
- Ska det vara samma hjälp för rika och fattiga personer? Varför? Varför inte?
- Är 1 050 kronor per barn i barnbidrag en lagom summa?
- Är 480 dagar per barn lagom antal dagar för att stanna hemma?
- Vad tycker du är viktigast? Föräldrapenning, barnbidrag, sjukpenning, bostadsbidrag eller studiebidrag? Berätta varför.



Jämför kulturer

Vilken ekonomisk hjälp finns för människor i landet där du bodde förut?

Finns betald föräldraledighet i andra länder? I så fall, hur länge?

Finns studiemedel i andra länder? I så fall, hur mycket? Måste man betala tillbaka pengarna?

Fem faktafrågor

1. Vilka pengar betalar Försäkringskassan ut?

- A Pensioner
 - B Barnbidrag
 - C Studiemedel
-

2. Var ansöker man om barnbidrag?

- A På Barnavårdscentralen
 - B I förskolan
 - C Man behöver inte söka
-

3. Vad är sjukpenning

- A Lön till den som arbetar på sjukhus
 - B Pengar som Försäkringskassan betalar till den som är sjuk
 - C Lön från arbetsgivaren första dagen du är sjuk
-

4. Vem kan söka bostadsbidrag?

- A Giftna som är 28 år
 - B Ungdomar som är 17 år
 - C Familjer med många barn och höga inkomster
-

5. Vad är rätt om studiebidrag?

- A Pengarna måste betalas tillbaka
 - B Pengarna behöver inte betalas tillbaka
 - C Bidraget kommer varje månad hela året
-

Svaren finns på nästa sida.

Ordlista till kapitel 3

Försäkringskassan	Betalar ut till exempel barnbidrag, bostadsbidrag och sjukpenning.
Inkomst	Pengar du får till exempel genom arbete.
Karensdag	Första sjukdagen utan lön.
Lön	Pengar du får när du arbetar.
Sjukanmäla sig	Meddela sjukdom. Kan vara i telefon, via sms eller mejl.
Sjuklön	Pengar arbetsgivaren betalar de första två veckorna du är sjuk.
Sjukpenning	Pengar Försäkringskassan betalar när du är sjuk.
Skatt	Pengar du betalar till stat och kommun.
Spara	Samla på något, till exempel pengar, för att använda senare.
Tjäna	Pengar du får när du arbetar.

Rätt svar på frågorna: 1B 2C 3B 4A 5B

4 Pensioner



Pension

Det finns flera olika typer av pension. Du får själv bestämma när du vill börja ta ut pension, men det finns några regler. En regel är att du tidigast kan ta ut pension från staten den månad du fyller 61 år. Du måste själv ansöka om att få pension.

Pensionsmyndigheten är en av statens myndigheter. De ansvarar för att alla får rätt pension.

Från Pensionsmyndigheten kan du få inkomstpension, premiepension och garantipension. De är allmänna pensioner. Pensionen är olika för olika personer.

Pensionen beror på hur mycket pengar du har tjänat i Sverige. Den beror också på hur mycket skatt du har betalat. Pengarna betalas ut en gång i månaden. Alla ska betala skatt också på sina pensionspengar.

Inkomstpension

Du får högre inkomstpension om du har arbetat länge och tjänat mycket pengar. Du får lägre pension om du inte har tjänat så mycket. När du arbetar går en del pengar från din lön till inkomstpensionen. Staten tar pengarna från skatten som du betalar.

Garantipension

Du som har liten pension eller ingen pension kan få garantipension. Du ska ha fyllt 65 år och du ska ha bott i Sverige i minst tre år för att få garantipension.

Om du har bott i Sverige i 40 år som vuxen, eller längre, så får du full garantipension.

Premiepension

Staten tar också pengar till premiepensionen från skatt som du betalar. Om du vill kan du själv välja att spara de pengarna i olika fonder.

En fond är en samling värdepapper. Alla som sparar i fonden äger de värdepapperen tillsammans.

Du kan välja högst fem fonder och du får byta fonder när du vill. Det kostar ingenting. Din premiepension beror på om fonden som du sparar i går bra eller dåligt.

Bostadstillägg

Om du får låg pension kan du få bostadstillägg. Det är skattefritt. Du ansöker om bostadstillägg hos Pensionsmyndigheten.

Rätt till pension

Alla som har arbetat i Sverige och bott i Sverige har rätt till pension. Även till exempel inkomster från föräldrapenning, sjukpenning, sjukersättning och pengar från a-kassa ger rätt till pension.

Bara vita inkomster ger dig rätt till pension.

Ingen rätt till pension

Om du jobbar i ett annat land och betalar skatt i det landet, får du inte svensk pension. Du får heller ingen pension om du är egen företagare och inte tar ut lön.

Vårnadsbidrag ger ingen rätt till pension och svarta inkomster ger ingen pension.



Ett viktigt kuvert

Pensionsmyndigheten skickar ut brev varje år. Brevet finns i ett orange kuvert. Alla som arbetar och betalar skatt får kuvertet.

Bra att veta

- Pensionsmyndigheten har kundservice på telefon. Du kan ringa och fråga om din pension nu och i framtiden.
- På Pensionsmyndighetens webbplats kan du få mer information.

I brevet står bland annat hur mycket inkomstpension och premiepension du har tjänat ihop.

Tjänstepension och privat pension

Många som arbetar har också tjänstepension. Det är pengar som arbetsgivaren sätter in varje månad till dig som arbetar. Alla olika pensioner tillsammans blir din totala pension. Du kan fråga din arbetsgivare om du har tjänstepension.

En del människor sparar själva till sin pension. När du arbetar och pensionssparar av din inkomst kan du få betala mindre i skatt. De pensionspengar du sedan får räknas som lön.

Därför ska du betala skatt på de pengarna. Om du pensionssparar via en bank eller ett försäkringsbolag kan du ta ut pengarna från att du har fyllt 55 år.

Fem faktafrågor

1. Vilken myndighet ansvarar för att alla får rätt pension?

- A Arbetsförmedlingen
 - B Försäkringskassan
 - C Pensionsmyndigheten
-

2. Vid vilken ålder kan du tidigast ta ut pension från staten?

- A 55 år
 - B 61 år
 - C 65 år
-

3. Vilka är reglerna för att få garantipension?

- A Man ska ha bott i Sverige minst tre år och vara minst 65 år
 - B Man ska ha bott i Sverige minst tre år och vara minst 40 år
 - C Man ska ha bott i Sverige minst tre år, ha fyllt 65 år och ha liten eller ingen pension
-

4. Vilken inkomst ger rätt till pension?

- A Vårdnadsbidrag
 - B Föräldrapenning
 - C Inkomst från annat land
-

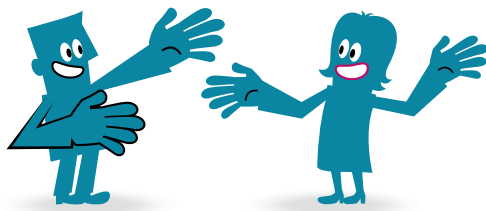
5. Hur ofta betalas pensionen ut?

- A En gång i månaden
 - B En gång i veckan
 - C Varannan vecka
-

Svaren finns på sidan 36.

Prata pension

- Vid vilken ålder tycker du att det är lagom att sluta arbeta?
- Ska man själv få bestämma när man vill gå i pension?
- Är det rätt att den som har tjänat mycket pengar får hög pension?
- Vem tycker du ska försörja gamla människor?
- Är det rätt att personer som aldrig har arbetat får pension när de blir gamla?



Jämför kulturer

Finns systemet med pension i ditt födelseland? Om nej, hur försörjer sig gamla?

Hur gamla är människor i ditt födelseland när de slutar arbeta?

Lever dina föräldrar? Om ja, arbetar de eller vad gör de?

Ordlista till kapitel 4

Bostadstillägg	Om du får låg pension kan du ansöka om bostadstillägg.
Fond	En samling värdepapper. Alla som sparar i fonden äger den tillsammans.

Fortsättning på nästa sida.

Garantipension	För den som har tjänat lite, har bott minst tre år i Sverige och har fyllt 65 år.
Inkomstpension	En del av skatten går till inkomstpensionen. Ingår i den allmänna pensionen.
Pension	Pengar äldre får av staten, arbetsgivaren eller båda. Även privata pensioner finns.
Pensionsmyndigheten	Ansvarar för att alla får rätt pension. Informerar om pensioner.
Premiepension	En del av skatten går till premiepension. Du kan spara pengarna i fonder.
Svarta inkomster	Pengar man får för arbete och inte betalar skatt för.
Tjänstepension	Pengar som arbetsgivaren sätter in.
Vita inkomster	Pengar man får för arbete och betalar skatt för.
Värdepapper	Ägaren får pengar om aktier och andra värdepapper säljs.

Rätt svar på frågorna: 1C 2B 3C 4B 5A

5

Boende



Boende

Det finns flera olika typer av bostäder, till exempel hyreslägenheter, bostadsrätter och villor. Olika typer av boenden har olika avtal.

Om du hyr en lägenhet, skriver du på ett hyresavtal.

Om du köper en bostadsrätt eller en villa, skriver du ett avtal med säljaren om köpet. Det kallas köpeavtal.

Hyresrätt

En hyresrätt är en bostad man hyr. Du som bor i hyresrätt betalar hyra för att bo. Du betalar till din hyresvärd som äger huset och lägenheten.

Du kan bo tills du inte vill hyra lägenheten längre. Då kan du säga upp hyresavtalet. Du ska säga upp avtalet

flera månader innan du vill flytta. Uppsägningstiden är normalt tre månader.

Hyresvärden kan också säga upp hyresavtalet. Det kan han eller hon göra om du inte betalar hyran i tid. Om du betalar hyran för sent flera upprepade gånger kan hyresvärden säga upp dig utan uppsägningstid. Du kan då behöva flytta.

Bostadsrätt

En bostadsrätt är en bostad man köper. Det kan vara en lägenhet, en villa eller ett radhus.

Du som köper en bostadsrätt blir medlem i en förening. De andra medlemmarna i föreningen och du äger huset tillsammans, som ni bor i.

Ni har också ansvar tillsammans för föreningens ekonomi.

Du som köper en bostadsrätt betalar insats för att gå med i föreningen. Alla som bor i en bostadsrätt betalar också en avgift till föreningen varje månad. Avgiften används till att betala för städning, snöskottning, reparationer av fastigheten och annat.

Det är vanligt att varje medlem betalar sin egen elräkning, men ibland ingår el i avgiften.





Bostadsbidrag

Bostaden är en stor utgift för många människor. Familjer med barn kan få bostadsbidrag. Ungdomar som är över 18 år, men under 29 år kan också få bostadsbidrag. Om de är gifta eller sambor ska båda vara under 29 år.

Din inkomst bestämmer om du får bostadsbidrag och hur mycket du får. Bidraget beror också på hur mycket din bostad kostar och hur många barn du har. Du måste bo i den bostad som du söker bostadsbidrag för.

Hur söker man bostadsbidrag?

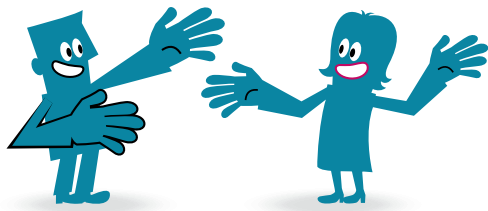
Du som vill söka bostadsbidrag kan ladda ner en blankett från Försäkringskassans hemsida. Det går också bra att ringa till Försäkringskassan och beställa blanketten.

När kan man få bostadsbidrag?

Från den månad Försäkringskassan får din ansökan, kan du få bostadsbidrag. Bidraget är för högst 12 månader i taget. Du måste lämna in en ny ansökan efter 12 månader.

Prata boende

- Vad är viktigast med en bostad? Storlek, läge, kostnad eller vad?
- Vilka fördelar finns det med att bo i hyresrätt? Vilka nackdelar?
- Vilka fördelar finns det med att bo i bostadsrätt? Vilka nackdelar?
- Vilka tycker du ska få bostadsbidrag? Tycker du att inkomst, antal barn eller hyra ska avgöra?
- Hur bor du nu? Hur hittade du bostaden? Vad är bra med din bostad? Vad är mindre bra?
- Vill du flytta? Om ja, berätta varför? Hur vill du helst bo? Var vill du helst bo?



Bra att veta

I en hyresrätt ingår värme, vatten och sophämtning. Du behöver inte betala extra för det.

Kyl, frys och spis ingår också.

Ibland ingår även el och kabel-tv.

Jämför kulturer

Hur bodde du i ditt födelseland? Vem ägde bostaden?
Betalade du hyra?

Om ja, vad ingick i hyran eller avgiften? Vad ingick inte?

Vilka skillnader finns mellan din bostad i födelselandet och här? Vilka likheter finns?

Fem faktafrågor

1. Vad är en hyresvärd?

- A Den som hyr en lägenhet eller en villa
 - B Den som äger lägenheter och hyr ut dem
 - C Den som är medlem i en hyresgästförening
-

2. Vem kan säga upp ett hyresavtal?

- A Bara personen som hyr lägenheten
 - B Bara personen som hyr ut lägenheten
 - C Både personen som hyr lägenheten och den som hyr ut
-

3. Vad är insats?

- A Avgift för el, värme och vatten
 - B Avgift för att städa och reparera bostadsrätter
 - C Avgift för att bli medlem i en bostadsrättsförening
-

4. Vem har ansvar för pengarna i en bostadsrättsförening?

- A Hyresvärderna har ansvar
 - B Försäkringskassan har ansvar
 - C Alla medlemmar tillsammans
-

5. Vilka kan få bostadsbidrag?

- A Familjer med barn
 - B Ungdomar under 18 år
 - C Gifta barnlösa par över 29 år
-

Svaren finns på nästa sida.

Ordlista till kapitel 5

Avgift	Pengar som du betalar.
Blankett	Papper där du skriver in uppgifter, till exempel namn och adress.
Bostadsbidrag	Pengar du kan få som hjälp för att betala hyran.
Bostadsrätt	Bostad som du köper.
Fastighet	Hus eller byggnad som någon äger.
Hyresavtal	Papper du skriver på om du hyr en bostad.
Hyresrätt	Bostad som du hyr.
Hyresvärd	Person som äger och hyr ut rum eller lägenheter.
Insats	Pengar du betalar för att bli medlem i en bostadsrättsförening.
Köpeavtal	Papper du skriver på om du köper en bostadsrätt eller villa.
Uppsägningstid	Tiden från att du säger upp ett avtal, till exempel ett hyresavtal, tills det slutar att gälla.

Rätt svar på frågorna: 1B 2C 3C 4C 5A

6

Betala räkningar



Betala

Du kan betala på olika sätt när du köper något. Du kan betala direkt med mynt eller sedlar. Det är att betala kontant.

Du kan också betala med kort. För att få bankkort ska du ha konto hos en bank. När du betalar med bankkort i en affär, så tar banken summan från ditt konto.

Ett annat sätt att betala är med faktura. Du får fakturan av säljaren som du har köpt något av. Sedan betalar du fakturan efter att du har fått det som du har köpt, till exempel en tv eller en soffa.

Faktura kallas också för räkning.

Betala räkningar

Exempel på räkningar är räkningar för tv, internet och hyra. Du kan också få telefonräkning, elräkning och räkning från förskola och fritidshem.

På räkningen finns information om hur mycket du ska betala, till vilket konto du ska betala pengarna och när pengarna senast ska finnas hos den som har skickat räkningen.

Betala via internetbanken

Många betalar sina räkningar via internet. Du måste ha ett konto i en bank, för att kunna betala via internet. Sedan kan banken ansluta ditt konto till internetbanken. Då får du en personlig kod. Visa inte koden för någon.

Med internetbanken kan du betala dina räkningar från en dator. På räkningarna finns nummer till ett bankgirokonto eller ett plusgirokonto. Du skriver själv in vilket kontonummer du betalar till.



Betala med bankkort

Med bankkort kan du betala i affärer. Du betalar genom att knappa in bankkortets kod eller genom att skriva ditt namn på ett kvitto.

Med bankkortet kan du också ta ut pengar från en uttagsautomat, till exempel en Bankomat. Då använder du också bankkortets kod. Bankkort från Visa och Master Card fungerar i alla bankers automater.

Betala med betalkort eller kreditkort

I affärer kan du också betala med betalkort och kreditkort. Då betalar du senare. Banken drar inte pengar direkt från ditt konto. Det kommer en räkning hem till dig i slutet av varje månad. Även med betalkort och kreditkort kan du ta ut pengar från bankomat.

Betala tv-avgift

Du som har tv ska betala en avgift. Det står i svensk lag. Alla hushåll och företag som har tv-mottagare ska betala radio- och tv-avgift. Mottagaren kan finnas i din tv, dvd-spelare, dator, surfplatta eller digitalbox. Pengarna från radio- och tv-avgiften går till Sveriges television (SVT), Sveriges Radio (SR) och Sveriges Utbildningsradio (UR). De använder pengarna till att göra nya program.



Det finns också tv-kanaler som får sina pengar från reklam och från abonnemang. För att titta på de kanalerna ska du betala radio och tv-avgiften. Ibland behöver du också betala en extra avgift, till exempel till Boxer eller Com Hem.

Bra att veta

- Du betalar bara en enda avgift, även om du har flera tv-apparater.
- Om du bara har radio behöver du inte betala radio- och tv-avgift.
- Anmäl att du har tv på Radiotjänsts hemsida, ring 0771-91 00 04 eller SMS:a NY följt av mellanslag och ditt personnummer till 720 80.

Exempel på räkning

Fakturanummer Fakturans nummer. Numret behöver du om du kontaktar den som har skickat fakturan.

Förfallodag Den senaste dag som pengarna ska vara hos den som har skickat fakturan.

Belopp, eller Att betala Den summa du ska betala.

Bank- eller plusgironummer Det vanligaste är att betala in pengar på plusgiro eller bankgiro.

Betalningsmottagare Den som ska ha pengarna.

OCR-nummer, eller referensnummer Siffror du ska skriva in om du betalar via internet. Siffrorna hjälper betalningsmottagaren att veta vilken räkning du betalar och att det är du som har betalat.

Jämför kulturer

Hur betalade du räkningar i ditt födelseland?

Vilka räkningar fick du? Är några räkningar samma som de räkningar du får nu?

Finns tv-avgift i ditt födelseland? Om ja, hur mycket?



FAKTURA

 Utskriftsdatum
2013-10-21

 Fakturanummer
1026624764

 Förfallodag
2013-11-25

Logga in på våra Internetjänster

Kundnummer: 16424266

Lösenord: 7h 7BQ

Kundreferens



Faktura	Avser perioden	Antal tv-avgifter	Periodavgift	Belopp, kronor
TV-avgift				
Tv-avgift period	131021-131125	1	519	519

INFORMATION OM TV-AVGIFTEN

För 2 076 kr/år får du tv- och radioprogram från SVT, SR och UR som är oberoende av politiska och kommersiella intressen. Har du inte redan e-faktura, så passa på att byta hos din Internetbank och skona miljön varje gång du betalar din tv-avgift. Tack!

Under "mina sidor" på radiotjänst.se kan du enkelt ändra förfallodag, registrera familjemedlemmar och mycket mer. Du loggar in med kundnummer och lösenord som du hittar på fakturan. Välkommen till våra Internetjänster!

Tidigare inbetalt

Belopp att betala 519

Radiotjänst i Kiruna AB, 981 90 Kiruna, Tfn 0771-91 00 04, Fax 0980-751 90, www.radiotjänst.se, Plusgiro 92 00 03-1, Bankgiro 801-0050, Org.nr 556300-4745



Före kontant inbetalning eller girering skall inbetalningskortet avskiljas.

Vid inbetalning på annat sätt ange faktura/OCR-nummer och belopp.

Faktura/OCRNo: 24764612369
Förfallodag: 20131125
Belopp att betala: 519,00

INBETALNING / GIRERING C

Kod 1

 Till PlusGirokonto nr
92 00 03 - 1

Betalmottagare

Radiotjänst i Kiruna AB

Användare

Eget konto nr vid girering

Meddelanden till betalningsmottagaren kan inte lämnas på denna blankett

I FÄLTET NEDAN FÅR ANTECKNINGAR INTE GÖRAS RESERVERAT FÖR PLUSGIROT

Belopp (år inte ändras)

Svenska kronor öre

I FÄLTET NEDAN FÅR ANTECKNINGAR INTE GÖRAS
RESERVERAT FÖR PLUSGIROT

Fem faktafrågor

1. Vad är kontant betalning?

- A Betalning med bankkort
 - B Betalning med mynt och sedlar
 - C Betalning med kreditkort
-

2. Vad behövs för att betala via internet?

- A Bankkonto anslutet till internetbanken
 - B Kod för att skriva bankgironummer
 - C Kod för att skriva plusgironummer
-

3. Vad är förfallodag?

- A Senaste dag du kan betala en faktura
 - B Datumet när fakturan är utskriven
 - C Senaste dag pengarna ska finnas hos den som har skickat fakturan
-

4. Hur fungerar kreditkort?

- A Pengar dras direkt från bankkonto
 - B Räkning kommer en gång i månaden
 - C Pengar överförs från internetbanken
-

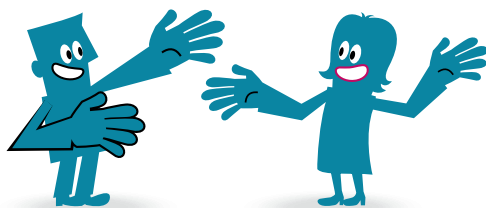
5. Vad står i svensk lag om radio- och tv-avgift?

- A Bara den som tittar på SVT behöver betala
 - B Alla som har tv-mottagare måste betala
 - C Bara den som har både radio och tv måste betala
-

Svaren finns på sidan 54.

Prata räkningar

- Vilka räkningar får du?
Hur ofta får du dem?
Vilket är bästa sättet att betala räkningar?
- Varför tycker du det?
Skickar du pengar utomlands ibland? Om ja, hur gör du?
- Hur gjorde du när du fick din första räkning i Sverige?
- Var något svårt att förstå? Om ja, vad var svårt?
Vem hjälpte dig?



Ordlista till kapitel 6

Avgift	Pengar som du betalar.
Bank	Företag där du kan betala räkningar, spara pengar och låna pengar.
Bankkort	Kort som du kan betala med. Banken tar summan direkt från ditt konto.
Belopp	En summa pengar.
Betalkort	Kort som du kan betala med. Räkning kommer varje månad.

Fortsättning på nästa sida.

Betalningsmottagare	Person eller företag som ska ha de pengar som betalas in.
Faktura	Papper som visar hur mycket du ska betala.
Fakturanummer	Nummer du behöver om du kontaktar den som skickat fakturan.
Förfallodag	Senaste dag som pengarna ska vara hos den som skickat fakturan.
Internetbank	Banktjänster på internet.
Kontanter	Mynt och sedlar.
Kontonummer	Nummer till bankgirokonto eller plusgirokonto.
Kreditkort	Kort som du kan betala med. Räkning kommer varje månad.
OCR-nummer	Siffror du ska skriva in om du betalar via internet.
Räkning	Papper som visar hur mycket du ska betala.

Rätt svar på frågorna: 1B 2A 3C 4B 5B

7

Betala
i tid



Betala i tid

Du ska betala dina räkningar före den sista betalningsdagen. Om du inte betalar så får du en ny räkning, men den nya räkningen har en extra avgift. Det är en påminnelseavgift. Du måste både betala summan på den gamla räkningen och påminnelseavgiften. Betala därför räkningar i tid.

Om du inte betalar den nya räkningen, så skickas räkningen till ett inkassoföretag. Om inte inkassoföretaget får pengarna i tid, så skickas räkningen till Kronofogden.

Skatter, böter och avgifter till staten måste du också betala i tid. Om du inte betalar så skickas räkningarna till Kronofogden. Då måste du även betala en extra kostnad.

Inkassoföretag

Företag som arbetar med att få in betalningar kallas inkassoföretag. De hjälper betalningsmottagare att få in pengar för obetalda räkningar. Betalningsmottagare kan vara till exempel Telia eller Svenska Bostäder.

Inkassoföretag kontaktar ofta de personer som inte har betalat, via brev eller telefon. Ibland föreslår de en plan för att betala skulden.

Kronofogden

Kronofogden är en av statens myndigheter. Det är den myndighet som arbetar med skulder. Kronofogden hjälper både den som ska ha betalt och den som ska betala. Om du har problem med din ekonomi och inte kan betala räkningar i tid, så får du ett brev från Kronofogden. I brevet finns ett meddelande som kallas betalningsföreläggande.

Kontakta Kronofogden

Kontakta Kronofogden direkt om du får brev om betalningsföreläggande. Det är den som vill ha betalt av dig som har ansökt om betalningsföreläggande. Om räkningen är riktig ska du genast betala den.



Om du tycker att något är fel på räkningen ska du berätta det för Kronofogden. Kontakta också den person eller det företag som du är skyldig pengar.

Om du inte betalar

Om du inte betalar kan Kronofogden ta pengar från din lön varje månad, för att betala dina skulder. De kan också ta saker från dig och sälja, till exempel din bil. Pengarna används för att betala dina räkningar.

Betalningsanmärkning

Du kan få en betalningsanmärkning om du inte betalar dina räkningar i tid. Då står det i Kronofogdens dataregister att du är skyldig pengar som du inte har betalat.

En betalningsanmärkning kan ge dig många problem i din vardag. Du kan till exempel få svårt att hyra en lägenhet, att få banklån, att köpa på avbetalning och svårt att få telefonabonnemang.

Betalningsanmärkningen finns kvar i tre år.



Om du inte får betalt

Du kan också kontakta Kronofogden om det är någon som inte betalar dig. Du kan ansöka om att Kronofogden ska hjälpa dig att få in pengarna. Det kallas ansökan om betalningsföreläggande.

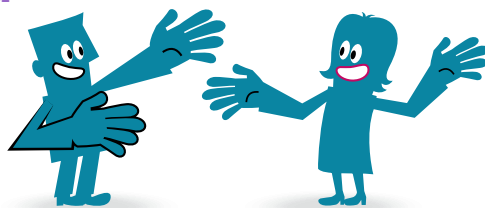
Bra att veta

Du är alltid välkommen att kontakta Kronofogden. De hjälper dig gärna och svarar på dina frågor.

Du kan ringa, skriva brev, skicka e-post eller besöka Kronofogden.

Prata betala i tid

- Har du någon gång fått en räkning med påminnelseavgift? Om ja, hur mycket dyrare var den räkningen än den första du fick?
- Vad tycker du ska hända när en person inte betalar en räkning?
- Är systemet med Kronofogden bra?
- Är det rätt att Kronofogden kan hämta saker från människors hem och sälja för att betala räkningar?



Jämför kulturer

Vad hände i ditt födelseland om du inte betalade en räkning?

Finns påminnelseavgift? Finns betalningsanmärkning?

Kan någon myndighet ta saker och sälja för att betala människors räkningar?

Fem faktafrågor

1. Vad är påminnelseavgift?

- A Extra avgift för att skicka en räkning till inkasso
 - B Extra avgift för att skicka en räkning till Kronofogden
 - C Extra avgift för att påminna om att en räkning inte är betald
-

2. Vad gör inkassoföretag?

- A Arbetar med statens skulder
 - B Säljer saker för att betala kunders räkningar
 - C Arbetar med att få in pengar för obetalda räkningar
-

3. Vad gör Kronofogden?

- A Hjälper den som inte får banklån
 - B Hjälper både den som ska ha betalt och den som ska betala
 - C Hjälper den som inte får köpa på avbetalning
-

4. I hur många år finns en betalningsanmärkning kvar för privatpersoner?

- A 1 år
 - B 3 år
 - C Den försvinner aldrig
-

5. Vem kan kontakta Kronofogden?

- A Alla är välkomna att kontakta dem
 - B Bara den som fått brev från Kronofogden
 - C Bara den som har betalningsanmärkning
-

Svaren finns på nästa sida.

Ordlista till kapitel 7

Betalnings- anmärkning	Anmärkning som visar att du inte betalat räkningar i tid.
Betalnings- föreläggande	Den som vill ha betalt kan ansöka om betalningsföreläggande.
Betalnings- mottagare	Person eller företag som ska ha de pengar som betalas in.
Inkassoföretag	Företag som arbetar med att få in pengar för obetalda räkningar.
Kronofogden	Myndighet som arbetar med skulder.
Påminnelseavgift	Extra avgift för att påminna den som inte har betalat en räkning.
Skuld	Pengar som du är skyldig någon och måste betala tillbaka.
Summa	En mängd pengar eller det tal du får om du lägger ihop flera tal. Också det belopp du ska betala som står på räkningar och fakturor.

Rätt svar på frågorna: 1C 2C 3B 4B 5A

8

Avtal och köp

Avtal

Ett avtal är något som man har kommit överens om. Avtal kan vara muntliga eller skriftliga. En del avtal är alltid skriftliga. Om du till exempel hyr en lägenhet, så skriver du på ett hyresavtal och om du köper en bostadsrätt skriver du på ett köpeavtal. Avtal måste alltid följas.

Alla som är över 18 år och myndiga kan skriva på avtal. Omyndiga ungdomar, som inte har fyllt 18 år, kan inte själva skriva på avtal. Föräldrarna får då skriva på avtalet istället.

Kvitto

Ett kvitto är ett papper som du får när du köper en vara. På kvittot står vad du har köpt och hur mycket du har betalat. Det står också vilket datum du köpte varan.

Det är bra att spara kvitton. Du behöver visa kvitto om du ska byta en vara, klaga på en vara eller lämna tillbaka en vara.

De som gör varor är producenter, de som säljer varor är säljare och du som köper är konsument. I konsumentköplagen står att du kan klaga på en vara, som det är fel på, inom tre år från köpet. Spara därför gärna dina kvitton i tre år.



Öppet köp

Att köpa något på öppet köp betyder att du får lämna tillbaka en vara och få pengarna tillbaka. Du får inte ha använt det som du lämnar tillbaka.

Varje affär bestämmer om de ska ha öppet köp och, i så fall, hur länge de ska ha öppet köp. Alla affärer har inte öppet köp. Det finns ingen lag som säger att det måste finnas.

Många stora varuhus har öppet köp, utom på underkläder och baddräkter.

Bytesrätt

Ibland har affärer bytesrätt istället för öppet köp. Det betyder att du får byta varan som du har köpt, till något som kostar lika mycket.

Om du inte hittar något du vill köpa, så kan du få ett tillgodokvitto. Då kan du handla senare till samma pris som du har betalat.

Reavaror brukar inte gå att byta, men om det är fel på varan så kan du klaga. Även om du har köpt den på rea.

Ångerrätt

Många konsumenter tror att de alltid kan ångra något de köpt, men så är det inte. Varje affär bestämmer om du får ångra ditt köp och i så fall inom vilken tid.

Men du har alltid rätt att ångra ett köp som du gjort utanför en affär, till exempel på internet, på postorder, eller av telefonförsäljare. Det gäller också när någon säljer hemma hos dig eller på gator och torg.

Det står i lagen att du får ångra ditt köp inom 14 dagar. Du får inte ha använt det som du ska lämna tillbaka. Returkostnaden av varan får du själv betala.

Garanti

Läs noga om det finns garanti på den vara du köper. Garanti betyder att säljaren lovar att laga varan om

den går sönder, inom tiden som garantin gäller. Tiden för garantin kan till exempel vara ett år.

Garantin kan också betyda att du får en ny vara. Tvättmaskiner, diskmaskiner och andra vitvaror har ofta garanti.

Garantin gäller inte om du har använt varan fel eller inte skött den på rätt sätt.



Reklamera

Att reklamera en vara betyder att tala om för säljaren att det är fel på en vara.

Du kan då få en ny vara eller få den lagad. Reklamera alltid så fort som möjligt, efter att du upptäckt felet.

Bra att veta

- Läs alla avtal noga.

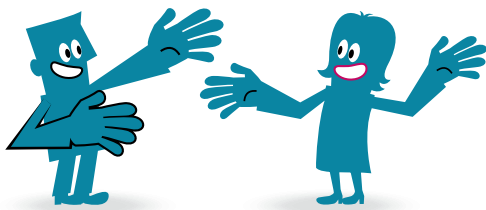
- Abonnemang hos mobiloperatör kan ha bindningstid på 24 månader.

- Lagen om ångerrätt gäller inte när du handlar av gatuförsäljare. Även säljare ute på torg och inne i gallerior är gatuförsäljare.

- Många kommuner har konsumentvägledare. De kan ge hjälp både före och efter ett köp.

Prata avtal och köp

- Har du någon gång ångrat att du köpt en vara? Vad hade du köpt? Hur gjorde du?
- Har du någon gång köpt något av en telefonförsäljare? Var det ett bra köp?
- Är det rätt att säljare får ringa hem till dig? Tycker du att man ska lyssna eller lägga på?
- Är det bra att man måste vara 18 år för att få skriva på avtal?
- Är det rätt att säljare får komma fram till dig på gatan? Vad brukar du säga?



Jämför kulturer

Är det mer eller mindre vanligt med gatuförsäljare i ditt födelseland än här?

Vad säljer de? Brukade du handla av gatuförsäljare?
Om ja, vad köpte du?

Hur gammal måste man vara i ditt födelseland för att få skriva på avtal?

Fem faktafrågor

1. Vem kan skriva på avtal?

- A Myndiga personer
 - B Omyndiga personer
 - C Alla som köper något
-

2. Vad är rätt om öppet köp?

- A Alla affärer har öppet köp
 - B Du får pengarna tillbaka om du lämnar tillbaka det du köpt
 - C Du får byta till en annan vara till samma pris som du handlat för
-

3. Vad är ångerrätt?

- A Du kan alltid ångra det du köpt i affär
 - B Du kan alltid byta det du köpt i affär
 - C Du kan ångra det du köpt på internet inom 14 dagar
-

4. Vad är rätt om garanti?

- A Garanti finns bara på en del varor
 - B Alla varor har garanti i minst ett år
 - C Garanti betyder alltid att du får en ny vara
-

5. Vad betyder det att reklamera?

- A Titta på reklam för en vara
 - B Köpa maskiner till hushållet
 - C Klaga på en vara som du har köpt
-

Svaren finns på nästa sida.

Ordlista till kapitel 8

Avtal	Något man har kommit överens om och som man måste följa.
Bindningstid	Den tid som ett avtal gäller.
Bytesrätt	Du får byta en vara du köpt till något som kostar lika mycket.
Garanti	Företag eller affär lovar att laga en vara som går sönder eller ersätta med en ny.
Konsument	Person som köper och använder en vara.
Kvitto	Papper där det står att du betalat för något.
Myndig	Person som har fyllt 18 år.
Reklamera	När du klagar på något du har köpt.
Tillgodokvitto	Kvitto som visar att du får köpa varor för en viss summa pengar.
Ångerrätt	Rätt att få pengarna tillbaka om du ångrar ett köp, till exempel från postorder.
Öppet köp	Du får pengarna tillbaka om du ångrar ett köp och lämnar tillbaka varan.

Rätt svar på frågorna: 1A 2B 3C 4A 5C

9

Spara och låna



Spara

Du kanske vill spara pengar för att kunna köpa något eller göra något i framtiden. Du kanske vill spara till en resa, en bostad eller till en utbildning som kostar pengar.

Det finns flera olika sätt att spara pengar och man kan spara pengarna olika lång tid. En del sparar för att använda pengarna om några månader, andra för att vänta ett par år och andra sparar för att vänta många år innan de använder pengarna.

Ränta

Om du sparar dina pengar hos en bank, så får du ränta. Du får ränta för att du lånar ut dina pengar till banken. Det betyder att du får tillbaka mer pengar än du satte in. Bankerna har olika hög ränta när du sätter in pengar. Det kan löna sig att jämföra olika sätt att spara pengar.



Bankkonto

Det är vanligt att spara pengar på ett bankkonto. Pengarna på ett bankkonto är lätta att ta ut när du behöver dem.

Om du sparar länge, för att kunna köpa en bil eller en bostad, kan du spara på ett konto där du inte kan ta ut pengarna förrän om flera år. Ett sådant sparkonto ger dig högre ränta.

Insättningsgaranti

Företag kan gå i konkurs. Det kan banker också göra. Konkurs betyder att ekonomin är så dålig att företaget eller banken inte kan betala sina räkningar. Om du sparar pengar på ett bankkonto och banken går i konkurs, så betalar staten tillbaka pengarna till dig. Det kallas insättningsgaranti.

Aktier

Aktier är ett sätt att spara för framtiden. Du blir ägare till en del av ett företag, om du köper aktier. Det finns företag som har en enda ägare. Andra stora företag har många ägare, till exempel Ericsson.

Om företaget går bra och tjänar pengar, får du en del av vinsten. Om företaget går dåligt kan du förlora pengar.



Fonder

En fond är en samling värdepapper. Om du sparar i en fond, så äger du fonden tillsammans med alla andra som sparar i den. Fonder kan till exempel köpa aktier i många olika företag. Fonder kan också, som aktier, gå bra eller dåligt. Det gör att du både kan tjäna pengar och förlora pengar på att spara i fonder.

Låna

Det är alltid billigast att spara till det du vill köpa. Men ibland kanske du behöver låna pengar för att köpa till exempel en bostad eller en bil. Om du lånar pengar av en bank ska du betala tillbaka pengarna du har lånat plus ränta och avgifter.

Att amortera är att betala tillbaka en del av de pengar du har lånat. Det gör att lånet blir mindre. Att betala ränta gör inte att lånet blir mindre.

Ränta

Det kostar att låna pengar. Olika banker har olika hög ränta om du vill låna pengar. Snabblån, som sms-lån, är ett dyrt sätt att låna pengar. Den effektiva räntan på korta snabblån kan vara nästan tusen procent.

Effektiv ränta är allt det kostar dig att ha ett lån i ett år. Det är både räntan och avgiften för lånet samt avgiften för att skicka ut fakturor. Med hjälp av den effektiva räntan kan du jämföra vad det kostar att ta olika lån.

Kredit

En annan typ av lån är kredit eller avbetalning. Då köper du något och betalar senare. Du kanske till exempel köper en dator eller tv på kredit och betalar ditt köp med ett belopp varje månad.

Också vid kreditköp ska du betala ränta och avgifter.

Ett dyrt lån!

Sara behöver låna pengar. Hon behöver 3 000 kronor nu. Därför tar hon ett sms-lån.

Sms-lån är exempel på snabblån. Du får snabbt låna pengar, men du ska också betala tillbaka pengarna snabbt.

Efter 30 dagar måste Sara betala tillbaka hela lånet plus avgifter och ränta. Effektiva räntan är 950 %. Det blir nästan 3 650 kronor.

Sms-lån är ett mycket dyrt sätt att låna pengar.

Kreditprövning

När du vill låna pengar eller vill köpa på kredit, så vill banken vara säker på att du kan betala tillbaka pengarna. Därför gör banken eller affären en kreditprövning.

De kontrollerar vilken inkomst du har och om du äger något värdefullt, som ett hus eller en lägenhet.

De kontrollerar också vilka utgifter du har och om du har skulder.

Prata spara och låna

- Hur gör du om du vill köpa något dyrt? Sparar du, lånar du på bank eller hur gör du?
- Har du köpt på avbetalning någon gång? Om ja, vad köpte du? Hur mycket dyrare blev det?
- Vilka fördelar och nackdelar finns det med att spara till något du vill köpa?
- Vilka fördelar och nackdelar finns det med att låna pengar på banken?
- Är det rätt av banken att du måste betala ränta om du lånar pengar? Varför? Varför inte?



Bra att veta

- Att gå i borgen är att lova att betala en annan persons skulder om han eller hon inte kan betala.
- Tänk noga innan du svarar ja till att gå i borgen för någon. Det kan bli du som får betala alla lån och skulder.
- Du hittar mer information om att spara och låna på konsumenternas.se

Fem faktafrågor

1. Vad är ränta?

- A Sätt att låna pengar på banken
 - B Sätt att spara pengar på banken
 - C Pengar du får om du sparar på banken och pengar du betalar om du lånar
-

2. Vad är insättningsgaranti?

- A Banken garanterar att du tjänar pengar
 - B Staten garanterar att du tjänar pengar
 - C Staten betalar dig pengar om banken går i konkurs
-

3. Vad är rätt om aktier?

- A Alla aktier ger vinst
 - B Aktier är en typ av bankkonto
 - C Aktier kan ge pengar i framtiden
-

4. Vad är rätt om fonder?

- A Du kan spara i fonder
 - B Det finns bara en typ av fonder
 - C Om du sparar i en fond, så äger du hela fonden
-

5. Vad är kreditprövning?

- A Banken kontrollerar om du går i borgen för någon
 - B Banken kontrollerar dina inkomster, utgifter och skulder
 - C Banken kontrollerar hur mycket ränta du ska betala
-

Svaren finns på sidan 80.

Jämför kulturer

Lånade du pengar i ditt födelseland någon gång?

Om ja, var eller av vem lånade du pengarna?

Vad använde du pengarna till?

Finns systemet med ränta i ditt födelseland?

Ordlista till kapitel 9

Aktier	Du blir ägare till en del av ett företag om du köper aktier.
Amortera	Betala tillbaka en del av ett lån.
Avgift	Pengar du betalar.
Avbetalning	Lån som du betalar tillbaka, till exempel varje månad.
Bankkonto	Konto i bank där du sätter in och tar ut pengar.
Borgen	Lova att betala någon annans lån och skulder om personen inte kan betala själv.
Effektiv ränta	Allt det kostar dig att ha ett lån i ett år.
Fonder	En samling värdepapper. Alla som sparar i fonden äger den tillsammans.

Fortsättning på nästa sida.

Insättningsgaranti	Pengar du får av staten, om banken där du sparar pengar går i konkurs. Garantin ger dig max 100 000 euro omräknat i svenska kronor.
Kredit	Köpa något och betala senare, eller låna pengar från bank eller företag.
Konkurs	När bank eller företag inte kan betala sina räkningar.
Kreditprövning	Banken kontrollerar dina inkomster, utgifter och skulder när du vill ta lån.
Ränta	Om du sparar pengar hos en bank får du ränta. Om du lånar pengar betalar du ränta.
Skuld	Pengar du är skyldig någon och måste betala tillbaka.
Spara	Samla på något, till exempel pengar för att använda senare.
Sparkonto	Bankkonto där du sätter in pengar för att spara.
Vinst	Tjäna mer pengar än du måste betala.

Rätt svar på frågorna: 1C 2C 3C 4A 5B

10

Försäkringar



Försäkringar

En försäkring är ett avtal med ett försäkringsbolag. Avtalet gör att du kan få ersättning om något du äger blir förstört eller stulet.

Vid till exempel en brand eller trafikolycka kan dina saker försvinna eller bli skadade.

Om du har ett arbete, så betalar din arbetsgivare för viktiga skydd. Det kan vara ersättning om du skadar dig på arbetet vid en olycka eller om du dör. Då får din man, fru eller sambo pengar.

Men skyddet via arbetet ersätter inte allt som kan hända. Därför köper många också privata försäkringar, för att skydda sig mer.

Försäkringsbolag

Det kostar pengar att ha en försäkring. Pengarna du betalar till ett försäkringsbolag kallas premie.

Försäkringsbolagen måste få in pengar för att kunna hjälpa de kunder som behöver ersättning.

Din premie, och andra kunders premie, ska betala en del av vad det kostar om det sker en olycka.

Trafikförsäkring

Alla som har bil måste ha trafikförsäkring. Du måste också ha försäkringen om du har motorcykel eller moped.

Trafikförsäkringen betalar för skador om din bil kör på och skadar en person eller en annan bil. Försäkringen betalar även om du, eller andra personer i din bil blir skadade.

Bilägare som inte betalar får betala både trafikförsäkringen och en straffavgift.



Hemförsäkring

Du kan köpa hemförsäkring från ett privat försäkringsbolag. En hemförsäkring ger till exempel:

- Skydd för dina saker (inte för bilar och andra motorfordon)
- Skydd om du blir överfallen
- Skydd när du reser
- Skydd att betala advokat om du kommer i konflikt med någon (rättsskydd)
- Försäkring om du måste betala skadestånd (ansvarsförsäkring)



Fler försäkringar

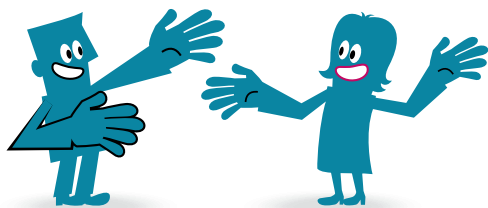
Olycksfallsförsäkring betalar sjukvård, om du blir skadad i en olycka. Den betalar också ersättning om du får en skada som aldrig blir bra.

Sjuk- och olycksfallsförsäkring ger dig ekonomisk hjälp om du får en sjukdom eller blir skadad. Du kan även få ersättning om du får en skada som aldrig blir bra.

Reseförsäkring ingår i hemförsäkringen. Försäkringen kan betala om du blir sjuk eller är med om en olycka när du reser. Den kan också ge dig pengar om du blir försenad på en resa eller förlorar ditt bagage.

Prata försäkringar

- Vilka typer av försäkringar känner du till?
- Har du någon försäkring? Om ja, vilken? Hur fick du information om försäkringen?
- Är det viktigt att ha en hemförsäkring? Varför? Varför inte?



Jämför kulturer

Finns systemet med försäkringar i ditt födelseland?
Om ja, vilka försäkringar finns?

Hade du någon försäkring när du bodde där? Om ja,
vilken typ av försäkring?

Bra att veta

- Bilförsäkring är en extra frivillig försäkring.
- Den måste inte alla bilägare ha.
- Bilförsäkringen ersätter dig för skador på din egen bil.
- Du hittar mer information om försäkringar på konsumenternas.se

Fem faktafrågor

1. Vad är premie?

- A Pengar du betalar till ett försäkringsbolag
 - B Pengar du får om du blir skadad på en resa
 - C Pengar du får om du blir skadad på arbetet
-

2. Vad är trafikförsäkring?

- A Frivillig försäkring för bilägare
 - B Försäkring alla bilägare måste ha
 - C Frivillig försäkring för mopedägare
-

3. Vad är bilförsäkring?

- A Försäkring som ersätter dig om du kör på någon
 - B Försäkring som ersätter dig om du kör på en annan bil
 - C Försäkring som ersätter dig för skador på din egen bil
-

4. Vad är hemförsäkring?

- A Privat försäkring som skyddar din bil
 - B Privat försäkring som skyddar dina saker
 - C Privat försäkring som skyddar dig om du blir sjuk
-

5. Vad kan olycksfallsförsäkring ersätta?

- A Kostnad för advokathjälp vid konflikt
 - B Kostnad om du förlorar ditt bagage vid resa
 - C Kostnad för sjukvård om du blir skadad i en olycka
-

Svaren finns nedan på sidan.

Rätt svar på frågorna: 1A 2B 3C 4B 5C

Ordlista till kapitel 10

Ansvars-försäkring	Ingår i hemförsäkringen. Ersättning om du måste betala skadestånd.
Bilförsäkring	Frivillig försäkring för skador på egen bil.
Ersättning	Pengar du får.
Försäkring	Avtal med försäkringsbolag som gör att du kan få ersättning, till exempel vid brand.
Försäkrings-bolag	Företag som säljer försäkringar.
Hem-försäkring	Försäkring som skyddar dina saker ekonomiskt.
Konflikt	Bråk när man inte kan komma överens.
Premie	Pengar du betalar för att ha en försäkring.
Rättsskydd	Ersättning för att betala advokat om du kommer i konflikt med någon.
Skadestånd	Pengar som någon kräver för en skada eller måste betala för en skada.
Straffavgift	Extra avgift du måste betala om du t ex inte betalat trafikförsäkring.
Trafik-försäkring	Försäkring alla ägare av bil, motorcykel och moped måste ha.

Ordlista

till kapitel 1–10

Ordlista

Aktier Du blir ägare till en del av ett företag, om du köper aktier.

Amortera Betala tillbaka en del av ett lån.

Ansvarsförsäkring Försäkring så att du får ersättning om du måste betala skadestånd.

Arbetsgivare Person eller företag som anställer människor.

Arbetssökande Person som söker arbete.

Avbetalning Lån som du betalar tillbaka, till exempel varje månad.

Avgift Pengar du betalar, till exempel medlemsavgift.

Avtal Något man har kommit överens om och som man måste följa.

Bank Företag där du kan betala räkningar, spara pengar och låna pengar.

Bankkonto Konto i bank där du sätter in och tar ut pengar.

Bankkort Kort som du kan betala med. Banken tar summan direkt från ditt konto.

Belopp En summa pengar.

Betalkort Kort som du kan betala med. Räkning kommer varje månad.

Betalningsanmärkning Anmärkning som visar att du inte betalat räkningar i tid.

Betalningsföreläggande Den som vill ha betalt kan ansöka om betalningsföreläggande.

Betalningsmottagare Person eller företag som ska ha de pengar som betalas in.

Bidrag Pengar som till exempel staten betalar till någon.

Bilförsäkring Frivillig försäkring för skador på egen bil.

Bindningstid Den tid som ett avtal gäller.

Blankett Papper där du skriver in uppgifter, till exempel namn och adress.

Borgen Lova att betala någon annans lån och skulder om personen inte kan betala själv.

Bostadsbidrag Pengar du kan få som hjälp för att betala hyran.

Bostadsrätt Bostad som du köper.

Bostadstillägg Om du får låg pension kan du ansöka om bostadstillägg.

Budget Lista över alla inkomster och utgifter.

Bytesrätt Du får byta en vara du köpt till något som kostar lika mycket.

CV Lista över utbildning och tidigare arbeten.

Effektiv ränta Allt det kostar dig att ha ett lån i ett år.

Ersättning Pengar du får.

Faktura Papper som visar hur mycket du ska betala.

Fakturanummer Nummer du behöver om du kontaktar den som skickat fakturan.

Fasta kostnader Kostnader som är samma varje månad.

Fastighet Hus eller byggnad som någon äger.

Fond En samling värdepapper. Alla som sparar i fonden äger den tillsammans.

Förfallodag Senaste dag som pengarna ska vara hos den som skickat fakturan.

Försäkring Avtal med försäkringsbolag som gör att du kan få ersättning, till exempel vid brand.

Försäkringsbolag Företag som säljer försäkringar.

Försäkringskassan Betalar ut till exempel barnbidrag, bostadsbidrag och sjukpenning.

Garanti Företag eller affär lovar att laga en vara som går sönder eller ersätta med en ny.

Garantipension Pengar den får som har tjänat lite, har bott minst tre år i Sverige och har fyllt 65 år.

Hemförsäkring Försäkring som skyddar dina saker ekonomiskt.

Hysesavtal Papper du skriver på om du hyr en bostad.

Hysesrätt Bostad som du hyr.

Hysesvärd Person som äger och hyr ut rum eller lägenheter.

Inkassoföretag Företag som arbetar med att få in pengar för obetalda räkningar.

Inkomst Pengar du får för till exempel arbete.

Inkomstpension En del av skatten går till inkomstpensionen. Ingår i den allmänna pensionen.

Insats Pengar du betalar för att bli medlem i en bostadsrättsförening.

Insättningsgaranti Pengar du får av staten, om banken där du sparar pengar går i konkurs. Garantin ger dig max 100 000 euro omräknat i svenska kronor.

Internetbank Banktjänster på internet.

Karensdag Första sjukdagen utan lön.

Konflikt Bråk när man inte kan komma överens.

Konkurs När bank eller företag inte kan betala sina räkningar.

Konsument Person som köper och använder en vara.

Kontanter Mynt och sedlar.

Kontonummer Nummer till bankgirokonto eller plusgirokonto.

Kredit Köpa något och betala senare, eller låna pengar från bank eller företag.

Kreditkort Kort som du kan betala med. Räkning kommer varje månad.

Kreditprövning Banken kontrollerar dina inkomster, utgifter och skulder när du vill ta lån.

Kronofogden Myndighet som arbetar med skulder.

Kvitto Papper där det står att du betalat för något.

Köpeavtal Papper du skriver på om du köper en bostadsrätt eller villa.

Lön Pengar du får när du arbetar.

Myndig Person som har fyllt 18 år.

Mynt Pengar av metall.

OCR-nummer Siffror du ska skriva in om du betalar via internet.

Pension Pengar äldre får av staten, arbetsgivaren eller båda. Även privata pensioner finns.

Pensionsmyndigheten Ansvarar för att alla får rätt pension. Informerar om pensioner och bostadstillägg.

Personligt brev Presentation av dig och varför du vill ha arbetet du söker.

Personuppgifter Personnummer, adress och annan information.

Platsbanken Webbplats på internet med platsannonser.

Plånbok Fodral att ha pengar i.

Premie Pengar du betalar för att ha en försäkring.

Premiepension En del av skatten går till premiepension. Du kan spara pengarna i fonder.

Påminnelseavgift Extra avgift för att påminna den som inte har betalat en räkning.

Reklamera När du klagar på något du har köpt.

Räkning Papper som visar hur mycket du ska betala.

Ränta Om du sparar pengar hos en bank får du ränta. Om du lånar pengar betalar du ränta.

Rättsskydd Ersättning för att betala advokat om du kommer i konflikt med någon.

Rörliga kostnader Kostnader som ändras varje månad.

Saknar Något som inte finns.

Sedlar Pengar av papper.

Sjukanmäla sig Meddela sjukdom. Kan vara i telefon, via sms eller mejl.

Sjuklön Pengar arbetsgivaren betalar första två veckorna du är sjuk.

Sjukpenning Pengar Försäkringskassan betalar när du är sjuk.

Skadestånd Pengar som någon kräver för en skada eller måste betala för en skada.

Skatt Pengar du betalar av din inkomst till stat och kommun.

Skriva in dig Anmäla dig, till exempel hos Arbetsförmedlingen.

Skuld Pengar som du är skyldig någon och måste betala tillbaka.

Spara Samla på något, till exempel pengar, för att använda senare.

Sparkonto Bankkonto där du sätter in pengar för att spara.

Straffavgift Extra avgift du måste betala om du till exempel inte betalat trafikförsäkring.

Summa Belopp att betala som står på räkningar och fakturor.

Svarta inkomster Pengar man får för arbete och inte betalar skatt för.

Tillgodokvitto Kvitto som visar att du får köpa varor för en viss summa pengar.

Tjäna Pengar du får när du arbetar.

Tjänstepension Pengar som arbetsgivaren sätter in.

Totalt Summan av allt det du räknar ihop.

Trafikförsäkring Försäkring alla ägare av bil, motorcykel och moped måste ha.

Uppsägningstid Tiden från att du säger upp ett avtal, till exempel ett hyresavtal, tills det slutar att gälla.

Utgift Allt du betalar för.

Vita inkomster Pengar man får för arbete och betalar skatt för.

Vinst Tjäna mer pengar än du måste betala.

Värdepapper Ägaren får pengar om aktier och andra värdepapper säljs.

Ångerrätt Rätt att få pengarna tillbaka om du ångrar ett köp, till exempel från postorder.

Öppet köp Du får pengarna tillbaka om du ångrar ett köp och lämnar tillbaka varan.

Länkar och telefonnummer

Arbetsförmedlingen: www.arbetsformedlingen.se
Information och stöd för den som söker arbete.

Boende: www.omboende.se
Om att köpa, sälja, äga, bygga och hyra bostad.

Centrala Studiestödsnämnden (CSN): www.csn.se
telefon 0771-276 000.
Bidrag och lån vid studier.

Försäkringskassan: www.forsakringskassan.se
telefon 0771-524 524
Information om olika bidrag och hur man söker.

Konsumenternas: www.konsumenternas.se
Bank och försäkring, telefon 0200-22 58 00
TV, telefoni och bredband, telefon 08-522 767 00
El, gas och fjärrvärme, telefon 08-522 789 50
Kostnadsfri vägledning via webb och telefon.

Konsumentverket: www.konsumentverket.se
Information till konsumenter.
Kontaktuppgifter till budget- och skuldrådgivare samt
konsumentvägledare i din kommun.

Kronofogden: www.kronofogden.se
telefon 0771-737 300
Information och vägledning för dig som vill ha hjälp att betala
eller att få betalt.

Pensionsmyndigheten: www.pensionsmyndigheten.se
telefon 0771-776 776
Information om allmän pension och planering av pensioner.

Skatteverket: www.skatteverket.se
telefon 0771-567 567
Information om skatter, egenavgifter och avdrag.

**Mer information och material att beställa
finns på:**

www.sfieekonomi.se

Privatekonomi på enkel svenska.

Broschyren ”Dina pengar och din ekonomi”.

Lärarmaterial, elevmaterial och filmer på temat
”Prata pengar”.

www.fi.se/konsument

Tips om din privatekonomi.

Text: Eva Bernhardtson, Svenska Stenarna

Grafisk form: Yra

Foto: Johan Olsson, Cultura Creative, Studio CA,

iStockphoto, Shutterstock, Bildarkivet.se

Tryck: Åtta45, 2013

